

UDK 27-144:398.1
27-248.3
Primljeno: 1. 3. 2021.
Prihvaćeno: 5. 7. 2021.
Pregledni znanstveni rad

MUDROST ODOZGO JAKOVLJEVO POIMANJE MUDROSTI (JAK 1,5; 3,13-18)

Stipo KLJAJIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
stipokljajic@yahoo.com

Sažetak

Jakovljeva poslanica na dvama mjestima govori o mudrosti, u 1,5 i 3,3-18, pri čemu je drugo mjesto svojevrsni traktat o mudrosti, premda je i cijeli taj novozavjetni spis protkan mudrosnim elementima. Autor nastoji, služeći se ponajprije retoričkom i semantičkom analizom, istražiti upravo ta dva mjesta Jakovljeve poslanice da bi se rasvijetlilo Jakovljevo poimanje mudrosti, odnosno da bi se približilo odgovorima što je mudrost za pisca Jakovljeve poslanice, drugim riječima odakle ona, za njega, dolazi, u čemu se sastoji i čemu služi. Stoga prvo poglavlje tematizira mudrost kao Božji dar (Jak 1,5): mudrost je bitno povezana s kušnjama i vjerom, o čemu govori uvodni dio poslanice (1,2-12), i potrebno ju je od Boga tražiti s vjerom i bez kolebanja (1,5-8). Premda nije sasvim očita, povezanost između kušnji, postojanosti i savršenosti u vjeri (1,2-4) i iskanja mudrosti od Boga (1,5-8) nije samo literarna nego i supstancijalna: kao i u kušnjama i težnji k savršenosti valja ustrajavati, bez kolebanja i dvoumljenja, u iskanju mudrosti od Boga, pri čemu je iskanje u trajnom iskušenju da se (u)misli kako se mudrost već postigla. Komu nedostaje mudrosti, a to je svatko, mora je tražiti od Boga – jedinog izvora istinske mudrosti – i on će mu je, ako ga traži s povjerenjem, odnosno bez dvoumljenja, dati jer Bog »daje svima velikodušno i ne prigovarajući« (1,5). U drugom poglavlju autor analizira Jakovljev traktat o mudrosti (Jak 3,13-18), odnosno njegovo suptilno diferenciranje mudrosti *odozgo* i mudrosti *odozdo*. Kriteriji mudrosti te precizan opis svojstava prave (*odozgo*) i lažne (*odozdo*) mudrosti jasno ukazuju na to što je mudrost za Jakova, u čemu se ona sastoji i nadalje čemu služi, odnosno zbog čega je toliko važna za skladan život kršćanske zajednice, tj. za pravednost i mir. U analizi se posebna pozornost posvećuje neobičnim i ponekad nejasnim jezičnim izričajima kojima Jakovljeva poslanica opisuje te dvije međusobno suprotstavljene mudrosti – pri čemu mudrost *odozdo* i nije prava nego

pseudomudrost – u svrhu rasvjetljavanja Jakovljeva govora o mudrosti koji po svojoj važnosti dobro nadilazi njegovo djelo.

Ključne riječi: Jakovljeva poslanica, mudrost odozgo, mudrost odozdo, kriterij mudrosti, pravednosti i mir.

Uvod

Premda mudrost nije glavna niti jedna od glavnih tema Jakovljeve poslanice – to su briga za siromašne i kritika bogatih (usp. Jak 1,9-11; 1,27 – 2,9; 4,13 – 5,6) te važnost dobrih djela i opasnost neplodne vjere (usp. 1,22-27; 2,10-26), ipak je mudrost, neosporno, utkana u cijelu Jakovljevu poslanicu.¹ Ne inzenađuje, stoga, da su biblijski stručnjaci, osobito zadnjih nekoliko desetljeća, naglašavali važnost mudrosti u Jakovljevoj poslanici², iako nije nedostajalo ni onih koji su to u većoj ili manjoj mjeri osporavali.³

Iako Jakovljeva poslanica nije mudrosni spis *par excellence*, ipak je mudrost za nju od presudne važnosti – suglasni su gotovo svi istraživači toga novozavjetnog spisa. Ono u čemu su manje suglasni, jesu dijelovi Jakovljeve poslanice koji govore o mudrosti i koji bi se mogli okarakterizirati mudrosnima. Budući da Jakovljeva poslanica na dvama mjestima izričito spominje mudrost (σοφία), u 1,5 i 3,13-18⁴, nastojat ćemo – služeći se ponajprije retoričkom

¹ Osnova Jakovljeve poslanice po svemu sudeći potječe od povijesnog Jakova (umro mučeničkom smrću oko 60. godine u Jeruzalemu), dok svoj konačni oblik poslanica duguje drugom židovsko-kršćanskom piscu, možda Jakovljevom suradniku ili učeniku, koji je kao dobar poznavatelj grčkog jezika i retorike poslanicu doradio i uputio kršćanima u dijaspori («dvanaestorim plemenima dijaspore»), koji su bili veoma konzervativni glede poštivanja židovstva. Po stilu je ta poslanica najbližnja homiletskoj dijabri i nastala je najvjerojatnije 80-ih ili 90-ih godina I. stoljeća. Poslanica na originalan način promišlja načela židovske mudrosti te ih, na temelju Sirahove knjige, drugih mudrosnih spisa Starog zavjeta te napose Isusa Krista, učitelja mudrosti, nastoji usavršiti. Usp. Raymond E. BROWN, *Uvod u Novi zavjet*, Zagreb, 2008., 731-734; Mato ZOVKIĆ, Mudrosna antropologija Jakovljeve poslanice, u: *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 2, 255-257.

² Npr. Richard J. BAUCKHAM, *James: Wisdom of James, Disciple of Jesus the Sage*, London, 1999., 152-153; Peter H. DAVIDS, James's Message: The Literary Record, u: Bruce CHILTON – Jacob NEUSNER (ur.), *The Brother of Jesus: James the Just and His Mission*, Louisville, 2001., 66-87; Donald J. VERSEPUT, Wisdom, 4Q185, and the Epistle of James, u: *Journal of Biblical Literature*, 117 (1998.) 691-707.

³ Kao što je David H. Edgar, koji smatra da »wisdom is [...] not the all-controlling question of the epistle«, David H. EDGAR, *Has God Not Chosen the Poor?: The Social Setting of the Epistle of James*, Sheffield, 2001., 24.

⁴ Pored navedenih mjesta Peter H. Davids smatra da Jakovljeva poslanica i u 1,16-18, premda indirektno, govori o mudrosti. Usp. Peter H. DAVIDS, *The Epistle of James. A Commentary on the Greek Text*, Grand Rapids – Cambridge, 1982., 52. Isti autor u članku Symbols of Wisdom in James 1:7, u: *Journal of Theological Studies*, 57 (2006.) 1, 57-75 pove-

i semantičkom analizom – ne isključujući druge biblijske metode i pristupe i uvažavajući cjelinu poslanice, koja je zacijelo prožeta mudrosnim elementima, pobliže upoznati upravo ta dva mudrosna dijela, od kojih je drugi (3,13-18) »pravi teološki traktat o mudrosti«⁵, da bismo se približili Jakovljevu poimanju mudrosti: što je ona za njega, u čemu se sastoji, čemu služi, odakle dolazi itd. Stoga prvo poglavlje tematizira mudrost kao Božji dar (Jak 1,5), a drugo Jakovljevo diferenciranje mudrosti *odozgo* i mudrosti *odozdo* (Jak 3,13-18).

1. Mudrost kao dar *odozgo* (Jak 1,5)

Nakon naslovne formule u kojoj pisac sebe oslovljava kao *Jakova, slugu Božjega*, a adresate *pripadnicima dvanaest plemena dijaspore* i prigodnog pozdrava (usp. Jak 1,1), pisac u uvodnom dijelu spisa govori o kušnjama, vjeri i mudrosti (1,2-12). Za razliku od ostatka poslanice koji je sastavljen od prilično zaokruženih tematskih cjelina,⁶ struktura i uloga prvog poglavlja još uvijek je predmetom rasprava. Hubert Frankemölle, slično kao i Patrick J. Hartin, prvi dio poglavlja (rr. 2-18) smatra svojevrsnim retoričkim uvodom (*exordium*) kojem je ekvivalent završetak, odnosno epilog (5,7-20), dok drugim dijelom (rr. 19-27) počinje glavni dio poslanice, odnosno njezina prva tematska cjelina.⁷ S druge strane Timothy L. Johnson i Scot McKnight, između ostalih, u prvom poglavlju vide

zuje simbole mudrosti iz Jak 1,17 s kumranskim slikama *Urim* i *Thummim*. Domaći bibličar i ekspert za Jakovljevu poslanicu Mato Zovkić pronalazi mudrosne dijelove, pored navedenih, i u 1,19-25; 3,1-12; 5,12. Usp. Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, Zagreb – Sarajevo, 2011., 144-149; 154-159; 197-204.

⁵ Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 150.

⁶ Premda su tematske cjeline Jakovljeve poslanice prilično lako uočljive, sve do novijeg vremena smatralo se, ponajprije na liniji istraživanja Martina Dibeliusa (Martin DIBELIUS, *James: A Commentary on the Epistle of James*, Philadelphia, 52000.) da ta poslanica zapravo nema jasnu strukturu. Tek zadnjih četrdesetak godina autori intenzivnije istražuju strukturu Jakovljeve poslanice i predlažu svoje podjele. Kao primjer navodimo prijedloge Ralpa P. Martina (Ralph P. MARTIN, *James*, Waco, 1988., CIII-CIV), koji u Jakovljevoj poslanici pronalazi sljedeće dijelove: *Adress and greeting* (1,1); *Enduring trials* (1,2-19a); *Applying the word* (1,19b – 3,18); *Witnessing to divine providence* (4,1 – 5,20) i Todda C. Pennera (Todd C. PENNER, *The Epistle of James and Eschatology: Re-reading an Ancient Cristian Letter*, Sheffield, 1996., 133-157), koji pak poslanicu dijeli ovako: *Epistolary greeting* (1,1); *Opening* (1,2-12); *Letter body proper* (1,13 – 4,5); *Conclusion of the letter body* (4,6 – 5,12); *Epistolary conclusion* (5,13-20). O problematici strukture Jakovljeve poslanice i recentnijim prijedlozima vidjeti reprezentativan članak: Mark E. TAYLOR, *Recent Scholarship on the Structure of James*, u: *Currents in Biblical Research*, 3 (2004.) 1, 86-115., ili Mark E. TAYLOR, *A Text-linguistic Investigation into the Discourse Structure of James*, London, 2006.

⁷ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, Gütersloh, 1994., 321-365; Patrick J. HARTIN, *James*, Colledgeville, 2003., 88-116.

opće poticaje, svojevrsne maksime, ponovljene i razrađene u ostatku poslanice.⁸ Budući da se većina tema iz prvog poglavlja doista ponovo obrađuje u ostatku poslanice, gdje im se posvećuje veća pažnja, čini nam se opravdanim prvo poglavlje smatrati uvodnim.

Osim funkcije, i struktura prvog poglavlja prilično je diskutabilna, tako da su se predlagale različite podjele,⁹ no ipak se većina autora slaže da prva veća literarna cjelina te poslanice počinje nakon naslovne formule, dakle u 1,2 i završava s 1,12. Ta bi se cjelina mogla dodatno podijeliti na tri dijela: 1,2-4: poziv na radost zbog kušnji koje rađaju vjerničkom savršenošću; 1,5-8: poziv na traženje mudrosti, s vjerom i bez kolebanja (ne »dvoumno«) i 1,9-12: poziv na radost nezatnima i upozorenje bogatima te zaključno blagoslivljanje onih koji trpe kušnju, a ljube Gospodina.

Jakovljevo izričito spominjanje mudrosti (1,5) pripada cjelini 1,5-8, koju, zajedno sa Scotom McKnightom, smatramo prilično jasno strukturiranom: početni uvjet (»ako komu od vas nedostaje mudrosti«, 1,5a), razriješen je savjetom (»neka ište¹⁰ od Boga...«, 1,5b). Pisac u nastavku dodatno obrazlaže svoj savjet opisujući Božja svojstva (1,5b) i dodatno elaborirajući što znači »iskati od Boga«. Prvo kratko opisuje pozitivan, odnosno ispravan način iskanja/trazjenja (»s vjerom i bez ikakva kolebanja«, 1,6a) te potom znatno duže negativan, odnosno pogrešan (kolebljivo i »dvoumno«, 1,6b-8).¹¹

Povezanost između govora o kušnji, postojanosti i savršenosti u vjeri (1,2-4)¹² i govora o iskanju mudrosti od Boga (1,5-8) nije sasvim jasna, tako da

⁸ Timothy L. Johnson smatra da su aforizmi iz prvog poglavlja u ostatku poslanice ponovljeni i dodatno obrađeni te navodi sljedeće: molitva vjere iz 1,5-7 detaljnije je razrađena u 5,13-18; sudbine bogataša i siromaha iz 1,9-10 u 2,1-7; 4,13 – 5,6; trajna kušnja iz 1,2-4.12 u 5,7-11; suprotnost između zle želje i Božjeg dara iz 1,19-20 u 3,1-12; potreba djelovanja iz vjerskog uvjerenja iz 1,22-27 u 2,14-26. Usp. Timothy L. JOHNSON, *The Letter of James. A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, 1995., 14-15. S druge strane, Scot McKnight drži da se tri glavne teme iz 1,19-27 (ponašanje u govoru, slušanje i činjenje te djela milosrđa) pojavljuju drugdje u toj poslanici (2,1-13; 2,14-26; 3,1 – 4,12). Usp. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, Grand Rapids, 2011., 133.

⁹ Npr. Edgar McKNIGHT – Cristopher CHURCH, *Hebrews – James*, Macon, 2004., 333., prvo poglavlje razgraničavaju na sljedeći način: *Letter Opening* (1,1); *Resources for Faith's Struggle* (1,2-8); *God's Place in Struggles* (1,9-18) i *Actively Engaging in the Struggle* (1,19-27); dok Mark E. TAYLOR, *Recent Scholarship on the Structure of James*, 87., pronalazi sljedeće dijelove: *trials* (1,2-4); *wisdom* (1,5-8); *poverty and wealth* (1,9-11); *temptation* (1,13-15); *God's good gifts* (1,17); *obedience* (1,19-25); *genuine religion* (1,26-27).

¹⁰ Imperativ prezenta aktivnog (αἰτεῖτω) prevodimo s »iskati (neka ište«), a ne »tražiti (neka traži)« jer smatramo da se tako bolje izražava intenzitet, nedostojnost, poniznost i molitveni stav onoga koji od Boga traži mudrost, dar (dakle nezasluzeno!) mudrosti.

¹¹ Usp. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 83-84.

¹² Sadržajno je Jak 1,2-4 veoma sličan Rim 5,3-5 i 1 Pt 1,6-7. Usp. Peter H. DAVIDS, *The Epistle of James*, 65-66; Dan G. McCARTNEY, *James*, Grand Rapids, 2009., 83.

neki autori vide samo literarnu povezanost između *λειπόμενοι* (oskudijevajući) (1,4) i *λείπεται* (nedostaje) (1,5),¹³ no povezanost je supstancijalna barem na dva načina: u 1,5-8 se nastavlja govor o trajnim kušnjama i o težnji savršenstvu iz 1,2-4. Kao što valja ustrajavati u kušnjama, vjeri, svakodnevnom poslu i težnji k savršenosti – što Isus stalno zahtijeva od onih koji idu za njim – tako valja postojano, odnosno bez kolebanja i dvoumljenja iskati mudrost od Boga. I u iskanju mudrosti od Boga prisutne su kušnje da se (u)misli kako se *dohvatila* mudrost, da se postalo savršenim i da više nema potrebe za stalnim iskanjem, traganjem za mudrošću. S druge strane, iskati mudrost od Boga bez kolebanja i dvoumljenja, ne znači ne sumnjati u svoju krhkost i slabost, odnosno biti ohol i umišljen, nego ne sumnjati u Boga, odnosno u to da je on jedini istinski izvor mudrosti i da je on velikodušno daruje svima koji je s pouzdanjem i povjerenjem (s vjerom i bez kolebanja) ištu.

Svjestan da poziv na radost zbog upadanja u razne kušnje nije samorazumljiv, kao ni tvrdnja da kušanje vjere rađa postojanošću, i još više da se savršenost ne može postići bez Boga, pisac Jakovljeve poslanice pojašnjavanje rečenoga započinje pogodbenom rečenicom: *Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ δίδόντος θεοῦ πᾶσιν ἀπλῶς καὶ μὴ ὀνειδίζοντος καὶ δοθήσεται αὐτῷ* («Ako, pak, nekome od vas nedostaje mudrosti, neka [je] ište od Boga, koji daje svima velikodušno i ne prigovarajući, i dat će mu se»).

Protaza pogodbene rečenice (*Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας*, doslovno: «ako, pak, netko od vas ima nedostatak mudrosti») u kojoj veznik *δέ* služi kao svojevrсна pauza i nagovještava novi odsjek u izlaganju, odražava realnu pogodbu te je stoga upotrijebljen indikativ *λείπεται*.¹⁴ Na taj način adresatima, koje u 1,2 naziva svojom braćom (*ἀδελφοί μου*), doziva u pamet slučaj koji je zapravo – kako se vidi iz nastavka – svakodnevna realnost: premda su spomenuti *neki od njih* (*τις ὑμῶν*), ipak je sasvim jasno da svima, odnosno svakome nedostaje onoga što treba iskati od Boga, tj. mudrosti. Pisac ne precizira o kojoj i kakvoj je mudrosti riječ, no jasno navodi njezin izvor: Boga.

Poimanje Boga kao darovatelja mudrosti posve je u skladu sa židovskom i kršćanskom tradicijom u kojoj se mudrost percipira upravo kao Božji dar: «Strah je Gospodnji početak spoznaje, a ljudi preziru mudrost i pouku»; «Jahve daje mudrost, iz njegovih usta dolazi znanje i razboritost» (Izr 1,7; 2,6).¹⁵ Mu-

¹³ Martin DIBELIUS, *James*, 77, tu povezanost naziva površnom.

¹⁴ U Jakovljevoj poslanici se *εἰ* uporabljuje još u 2,8-9.11; 3,3.24; 4,11; a *εἰ τις* u 1,23.26; 3,2.

¹⁵ Od mnogobrojnih starozavjetnih mjesta navodimo: Izl 31,2; Pnz 34,9; 1 Kr 3,12; 5,9-10; 10,24; 2 Ljet 1,10-12; Dn 1,17; Mudr 7,7; 9,4.10.17; Sir 1,1.10.26;24,3-10; 43,33; 45,26, a od novoza- vjetnih Ef 1,17 i Kol 1,9.

drost je Božji dar, a ne ljudsko iznašašće, i sastoji se u življenju na Božji način, u gledanju Božjim očima, drugim riječima u prakticiranju pravednosti i milosrđa u svakodnevnom životu. Jakov, dakle, ne govori o »mudrosti sijedog mudraca koji se igra zagonetkama i privlači goste intelektualce, nego o mudrosti koja se očituje u određenoj vrsti života u zajednici«¹⁶. On, vidljivo je iz konteksta, mudrost povezuje s kušnjama, odnosno postojanošću te sa savršenošću kojoj vjernici teže (usp. Jak 1,2-4).¹⁷ Postojanost se mora pokazati na djelu, mora biti »na djelu savršena«, kako bi dovela do savršenosti (usp. Jak 1,4), koja je zapravo sinonim za mudrost: zreo, odnosno savršen član zajednice jest onaj koji ima oboje, i postojanost i mudrost. Mudrost je stoga mnogo više od intelektualne pronicljivosti koja je sposobna iznaći moćne poslovice za određene životne situacije:¹⁸ ona je zapravo način života koji se provodi u pravednosti (usp. Jak 1,20), ljubavi (usp. Jak 2,8-11) i miru (usp. Jak 3,18) i koji odbacuje pribjegavanje nasilju čak i onda kada ga se kuša (usp. Jak 1,2-4). Ona je sposobnost postojanosti u Isusovoj etičnosti (pravednost, ljubav, mir) i onda kada je ogroman pritisak da se djeluje drukčije. Ona je, na koncu, krepost – kormilo kreposti kako su je nazivali u starini – koja sadrži znanje i razboritost, koja je svjesna svoje nesavršenosti i koja se očituje u težnji prema božanskoj mudrosti koju, zbog svoje ljudske kontingentnosti nikada ne doseže u potpunosti.

Budući da su Jakovljevi adresati u trajnim kušnjama i stalnoj težnji k savršenosti, za pomoć se trebaju obraćati Bogu,¹⁹ izvoru mudrosti: upravo kao što je to činio Salomon koji moli upravo za mudrost (usp. 1 Kr 3,1-14; 2 Ljet 1,7-

¹⁶ Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 85.

¹⁷ Jakovljevo povezivanje mudrosti s postojanošću i savršenošću posve je na liniji starozavjetnog i novozavjetnog poimanja mudrosti (usp. Sir 4,11.17-18; Mudr 9,6; 1 Kor 2,6; Kol 1,28 itd.).

¹⁸ Usp. Ivan BUBALO, Slovo o mudrosti, u: *Bosna franciscana*, 3 (1995.) 4, 7-8., koji govoreći o mudrosti kao znanju, ističe »da ona to nije u smislu uobičajenog znanja koje je objektivirano, dakle neovisno o individualnom posjedovatelju znanja i koje ima svojstvo bivalentnosti [...] mudrost kao znanje zapravo je posebna vrsta iskustva svijeta i samoga sebe [...] njome se ne može raspolagati kao uobičajenim znanjem, niti je se može na primjeren način drugome priopćiti, pa prema tome ni od drugoga jednostavno preuzeti. [...] Veliko znanje samo po sebi ne povećava mudrost; mudrost je moguća i bez znanja, ali bi načelno odbacivanje znanja zacijelo bilo pouzdan znak odsutnosti mudrosti.«

¹⁹ Onaj kome nedostaje mudrosti (a to su svi!) *treba*, točnije *mora* je iskati od Boga, kako primjećuje i Dan G. McCARTNEY, 88: »*He must ask* represents a third-person imperative traditionally translated as *let him ask*. The point, though, is not that James is suggesting *allowing* a person to ask; rather, he is indicating that one *must* ask if one truly wishes to obtain wisdom.« Također usp. Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, Tübingen, 2000., 59., »Die Weisheit soll (nicht nur kann oder darf, ohne sie keine Vollkommenheit) man durch Gebet von Gott erlangen.«

-13). Molitva, odnosno iskanje od Boga jest trajno (imperativ prezenta αἰτείτω), jer je potreba stalna i jer se mudrost ne dobiva jednom zasvagda.²⁰

Sigurnost onoga koji ište, koji se moli Bogu, nalazi se u dvostrukoj Božjoj osobini: Bog je onaj koji daje svakome (τοῦ διδόντος θεοῦ πᾶσιν) i to daje ἀπλῶς i μη ὀνειδίζοντος. Prilog ἀπλῶς je *hapax legomenon* u čitavom Novom zavjetu, no pridjev ἀπλοῦς i imenica ἀπλότης pojavljuju se deset puta i mogu značiti »velikodušan/velikodušnost«, odnosno »darežljiv/darežljivost« ili »jednostavan/jednostavnost« pa čak i »cjelovit/cjelovitost«. Tako imenica ἀπλότης u Rim 12,8 i 2 Kor 8,2; 9,11.13 označava velikodušnost/darežljivost, dok u 2 Kor 1,12; 11,3, Ef 6,5 i Kol 3,22 znači jednostavnost, odnosno cjelovitost.²¹ Stoga smatramo opravdanim prijedlog ἀπλῶς prevesti s »velikodušno/darežljivo« ili »jednostavno«²², a ne »rado«, kako donosi Duda-Fučak prijevod.²³ Zajedno s velikodušnošću Bog daje i μη ὀνειδίζοντος, »ne prigovarajući/ne negodujući«, odnosno »bez prigovaranja/negodovanja«. Glagol ὀνειδίζω u Novom zavjetu često znači »grditi« (usp. Mt 5,11; Mk 15,32; Rim 15,3; 1 Pt 4,14), no njegovo je klasično značenje »koriti«, odnosno »prekoravati«.²⁴ To, razumljivo, ne znači da Bog nikada nikoga ne kori/grdi, nego se želi reći kako onoga koji od njega nešto ište (i to ište s vjerom, i ne kolebajući se, kako se objašnjava u nastavku, usp. Jak 1,6ss) zacijelo neće ni prekoriti ni pogrđiti. Ponovno je takvo Božje djelovanje sasvim različito od ljudske škrtosti i prigovaranja: Bog daje velikodušno i

²⁰ Trajni aspekt prezentskog oblika. Stefan WENGER, *Der wesenhaft gute Kyrios. Eine exegetische Studie über das Gottesbild im Jakobusbrief*, Zürich, 2011., 159. s pravom primjećuje: »Ob der Aspekt linear und/oder iterativ auflösen ist, lässt sich kaum plausibel entscheiden (im ersten Fall wäre die Weisheit eher als bleibende, im zweiten als immer neu wieder situationsbezogene Gabe zu denken).«

²¹ Anto Popović donosi iskrenost za 2 Kor 11,3; poštenje i jednostavnost za Ef 6,5. Usp. »ἀπλότης« u: Anto POPOVIĆ, *Grčko-hrvatski rječnik Novoga zavjeta sa statistikom grčkih riječi*, Zagreb, 2016., 30. Također usp. Walter BAUER – Frederick W. DANKER, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (BDAG), Chicago, 32001., 104., gdje se u značenjima donosi i čistoća i jasnoća.

²² Usp. »ἀπλῶς« u: Carlo RUSCONI, *Vocabolario del greco del Nuovo Testamento*, Bologna, 1997., 38; Tim SCHRAMM, »ἀπλότης«, u: *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (nadalje: EWNT), I, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1980., 296-297.

²³ Prijevod Duda-Fučak donosi »rado« što se čini prilično udaljenim od grčkog izvornika. Usp. Otto BAUERFEIND, »ἀπλοῦς«, u: Gerhard KITTEL, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament* (nadalje: ThWNT), I, Stuttgart, 1933., 385: »Die Bedeutung gütig, gebefreudig könnte auch für Jk 1, 5 in Frage kommen: αἰτείτω παρὰ τοῦ διδόντος θεοῦ πᾶσιν ἀπλῶς καὶ μὴ ὀνειδίζοντος. Jedoch die Bedeutung rückhaltlos, ohne Bedenken liegt hier näher ...« Bojni biblijski stručnjaci dovode taj izraz u vezu s pridjevom δίψυχος, koji smatraju njegovim kontrastom. Pridjev δίψυχος donosi samo Jakov (1,8; 4,8) i čini se njegovom osobnom kovanicom koja označava »dvoumne duše« (Vulgata: *duplex animo*), odnosno »dvouman, neodlučan«. Usp. Ralph P. MARTIN, *James*, 18; Dan G. McCARTNEY, *James*, 89; Mato ZOVKIĆ, *Mudrosna antropologija Jakovljeve poslanice*, 270.

²⁴ Usp. »ὀνειδίζω«, u: Carlo RUSCONI, *Vocabolario del greco del Nuovo Testamento*, 244.

ne prigovarajući, bez ikakvih skrivenih motiva i interesa.²⁵ Tko od takva Boga ište mudrost, dat će mu se (dosl. »bit će mu dana«, *δοθήσεται αὐτῷ*). Premda nisu izraženi ni subjekt ni objekt, iz konteksta je sasvim jasno što označuje taj pasivni futur *δοθήσεται*: objekt je mudrost, a subjekt je Bog (tzv. teološki/božanski pasiv); onomu koji od Boga ište mudrost, s vjerom i bez ikakv kolebanja (»neka takav čovjek [kolebljivac] ne misli da će što primiti od Gospodina«, Jak 1,7), Bog će mu je i dati.²⁶

2. Dvije vrste mudrosti: prava i lažna (Jak 3,13-18)

Drugo mjesto u Jakovljevoj poslanici koje govori o mudrosti nalazi se u trećem poglavlju. Inače, to se poglavlje sastoji od dvije tematske/literarne cjeline: grijesi jezika (3,1-12) i govor o mudrosti (3,13-18). Obje su teme prethodno već najavljene i ovdje se detaljnije izlažu te se na njih pisac djelomično ponovno vraća i u ostatku poslanice (usp. Jak 4-5). Premda je, dakle, već upozorio svoje slušatelje/čitatelje da budu »brzi da slušaju, a spori da govore« (Jak 1,19), odnosno da »onaj koji se smatra bogoljubnim, a ne obuzdava svoga jezika, ima ispraznu bogoljubnost« (Jak 1,26), pisac se u 3,1-12 obraća učiteljima u zajednici i naširoko, služeći se raznim metaforama, izlaže temu nužnosti obuzdavanja jezika, odnosno opasnosti grijeha jezika.

Nakon toga počinje novu temu, o pravoj i lažnoj mudrosti, koju je izričito najavio na početku poslanice (usp. Jak 1,5). Nije sasvim jasno odnosi li se govor o mudrosti samo na učitelje, izričito spomenute u 3,1, ili na sve članove zajednice. Premda većina bibličara prednost daje prvoj mogućnosti, pozivajući se na izričito spominjanje učitelja na početku trećeg poglavlja te na činjenicu da se mudrost ponajprije odnosi na učitelje,²⁷ ipak se čini opravdanim smatrati kako

²⁵ Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, Freiburg – Basel – Wien, ⁵1987, 69., uspoređuje takvo Božje djelovanje s djelovanjem bezumnika iz Sir 20,14-15 (»Bezumnikov dar ništa ti ne koristi, jer njegove oči traže sedmerostruk uzvrat [dosl. »umjesto jednoga, ima mnogo/sedam očiju«], on malo daje, a mnogo predbacuje, i kazuje na sva usta kao razglasitelj; danas daje u zajam, a sutra traži natrag: mrzak je takav čovjek.«) i zaključuje: »So scheint die eben zitierte Stelle aus Sir 20,14f den Hintergrund von Jak 1,5 zu bilden. Während der Tor mit sieben Augen gibt, d. h. mit allen möglichen Nebenabsichten, ist Gottes Geben vorbehaltlos, ohne Absicht, einmotivig, nicht rechnerisch.«

²⁶ Moguće da tu Jakov aludira na Isusov poziv na ustrajnost u molitvi (usp. Mt 7,7 i paralelna mjesta), ali i na Jr 29,13.

²⁷ Npr. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 298; Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, 168; David PERKINS, *The Wisdom We Need. James 1:5-8, 3:13-18*, u: *The Theological Educator*, 34 (1986.) 19; James H. ROPES, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle of St. James*, Edinburgh, 1916., 244; François VOUGA, *L'Épître de Saint Jacques*, Genf, 1984., 102-104; Joachim WANKE, *Die urchristlichen Lehrer nach dem Zeugnis des Jakobusbriefes*,

se pisac ne ograničava samo i isključivo na učitelje, nego na sve članove zajednice kojoj se obraća,²⁸ između ostalog i zbog toga jer u 3,1 pisac, istina, spominje učitelje, no ne obraća se isključivo njima. On se obraća, kao i inače, svojoj braći (ἀδελφοί μου) i poziva ih da među njima ne bude mnogo učitelja (Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε).²⁹

Hubert Frankemölle u 3,13-18 vidi prstenastu strukturu (*Ringkomposition*) u kojoj su paralelni r. 13 kao uvod i rr. 17-18 kao zaključak; kriva mudrost u rr. 14-15 i prava u r. 16, dok je 15. redak, smatra on, literarno i misaono središte.³⁰ Sličnu strukturu pronalazimo i mi pri čemu u uvodnom 13. retku otkrivamo kriterij mudrosti, a u zaključnom 18. retku posljedice mudrosti, dok se, smatramo, u rr. 14-16 govori o lažnoj, a u 17. retku o pravoj mudrosti.

2.1. Kriterij mudrosti (r. 13)

U stilu dijatribe Jakov započinje svoj govor o mudrosti, pitanjem: »Je li tko mudar i razborit među vama?« (Τίς σοφὸς καὶ ἐπιστήμων ἐν ὑμῖν). Jakovljevi se izričaj, u čijoj se pozadini nalazi hebrejska konstrukcija, može shvatiti kao relativna, odnosno pogodbena rečenica, no ipak ju je bolje prevesti upitno, kakva ona gramatički i jest.³¹ Pitanje nije informativnog, nego više retoričkog karaktera: Jakov ne namjerava istražiti ima li među njegovom braćom (dosl. *među vama* ἐν ὑμῖν), a ne samo među učiteljima, mudrih i razboritih, jer je opravdana pretpostavka da svi teže mudrosti i razboritosti (ne samo učitelji), nego takvi-

u: Rudolf SCHNACKENBURG – Joseph ERNST – Joachim WANKE (ur.), *Die Kirche des Anfangs* (FS H. Schürmann), Freiburg – Basel – Wien, 1978., 493ss.

²⁸ Usp. Matthias KONRADT, *Christliche Existenz nach dem Jakobusbrief. Eine Studie zu seiner soteriologischen und ethischen Konzeption*, Göttingen, 1998., 251: »Der Abschnitt ist nicht speziell an eine bestimmte Gruppe, etwa an die Lehrer von 3,1 gerichtet, sondern an alle. Die Einführung auf die Lehrer in 3,1 wird bereits in V.2 verlassen.« Usp. Sophie LAWS, *A Commentary on the Epistle of James*, London, 2000., 158-159: »In particular, there is no indication that the description of wisdom is addressed especially to the would-be teachers of iii. 1, who might have thought of themselves as wise men par excellence. According to i. 5, it is open to anyone to ask for wisdom, and so here the opening question of v. 13 is addressed to the readers in general, to whoever, including no doubt the would-be teachers, might think himself wise and understanding«. Također usp. Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, 526. 528; Eugen RUCKSTUHL, *Jakobusbrief. 1.-3. Johannesbrief*, Würzburg, 1988., 24; Franz SCHNIDER, *Der Jakobusbrief*, Regensburg, 1987., 89. 91.

²⁹ Slično kao i za 3,1-12, moglo bi vrijediti i za 3,13-18: pisac se obraća ponajprije učiteljima, no nikako samo njima, nego svima.

³⁰ Usp. Hubert FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, 522-528.

³¹ Usp. BDR, § 298. Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, 169: »Die Konstruktion in Jak 3,13 ... entspricht genau den hebräischen, durch *mî* eingeleiteten konditionalen Relativsätzen, in denen aber das τίς doch interrogativ gemeint sein kann.«

ma, odnosno onomu tko (τίς) je takav ili se takvim smatra želi poručiti nešto važno. Tomu u prilog govori i dvostruki izričaj »mudar« (σοφός) i »razborit« (ἐπιστήμων): sve ako bi se »mudar« i odnosio samo na učitelje, »razborit« se odnosi na sve.³²

Kao i vjera (usp. Jak 2,14-26), mudrost se mora pokazati: »neka pokaže svoja djela dobrim vladanjem u mudroj blagosti« (δειξάτω ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πραΰτητι σοφίας). Kriteriji mudrosti su, dakle, konkretna djela, i to djela učinjena po dobru vladanju (ἐκ τῆς καλῆς ἀναστροφῆς) u mudroj blagosti (ἐν πραΰτητι σοφίας). Imperativ aorista δειξάτω, koji označava jedanputnu akciju (jednom za svagda), može odražavati nužnost djelovanja, drugim riječima vrijeme je da onaj koji je mudar to i pokaže, i može biti povezan s »dobrim vladanjem«: nužnost promjene načina života, djelovanja, koje mora biti dobro. Imenica ἀναστροφή označava »vladanje, ponašanje«, odnosno »način života« (usp. Gal 1,13; 1 Tim 4,12; Heb 13,7; 1 Pt 1,18). Mudrost se mora pokazati u vladanju, načinu života, koji spontano i gotovo rutinski rađa dobrim djelima.³³ Uz to dobra djela trebaju biti učinjena »u mudroj blagosti«.³⁴ U sintagmi ἐν πραΰτητι σοφίας problematičan je genitiv σοφίας. Nije jasno je li riječ o posesivnom genitivu ili genitivu kvalitete? Budući da je blagost odlika nebeske mudrosti, mudrosti odozgo, kojoj Jakov suprotstavlja zemaljsku mudrost, mudrost odozdo, čija je odlika arogancija – kako će se vidjeti u nastavku – ovdje je mudrost svojstvo blagosti.³⁵ Pritom

³² Izraz ἐπιστήμων jest *hapax legomenon* u Novom zavjetu. Moguće je da je riječ o bibli-cizmu (utjecaju LXX) jer taj izraz u kombinaciji sa σοφός, dolazi u Pnz 1,13.15, 4,6; 1 Kr 4,29; Job 28,28; Dn 5,11-12 itd. Kao primjer, u Pnz 1,13.15 govori se o vođama naroda (suci/ učitelji), ali ne i u Pnz 4,6. Dakle, izraz »mudar i razborit« u Jak 3,13 ne odnosi se samo na učitelje nego na sve članove zajednice.

³³ Ideja da je dobro vladanje posljedica mudrosti, zasvjedočena je, osim u starozavjetnoj literaturi, u rabinskoj, novozavjetnoj i ranokršćanskoj (na primjer 'Abot 3,9b,17b; 4,5a; Mt 11,29; 2 Kor 10,1; Fil 2,8; 1 Klem 38,2). Usp. Ralph P. MARTIN, *James*, 129.

³⁴ Usp. Martin DIBELIUS, *James*, 209: »The imperative clause containing the answer to the question sounds somewhat involved because it combines two thoughts. First, the wise person provides factual proof of this wisdom by a good life. Secondly, the wise person shows this wisdom in meekness; the relation to the question is indicated by the genitival combination meekness of wisdom (πραΰτης σοφίας)...«.

³⁵ Usp. Friedrich BLASS – Albert DEBRUNNER, *Grammatica del greco del Nuovo Testamento* (nadalje BDB), Brescia, 1997, §165. Suprotno smatraju Matthias KONRADT, *Christliche Existenz nach dem Jakobusbrief*, 251: »σοφίας ist folglich ein genitivus pertinentiae oder possessivus, nicht ein genitivus qualitatis« i Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, 155: »σοφίας ist eher Genitivus possessivus oder auctoris [...] als qualitatis«. Dodatni problem jest na što se odnosi ἐν πραΰτητι σοφίας: na δειξάτω ili na τὰ ἔργα? Zajedno s većinom stručnjaka možemo reći da je druga opcija vjerojatnija: djela, koja su pokazatelj mudrosti, trebaju biti učinjena u mudroj blagosti. Usp. Stefan WENGER, *Der wesenhaft gute Kyrios*, 167.

valja napomenuti da je blagost svojstvo kreposti jakosti, ne dakle one jakosti koja je nasilna i arogantna, nego jakosti koja se temelji na mudrosti odozgo, na Božjoj jakosti koja je nerazdvojivo povezana s umjerenošću, jer u protivnom mudrost bez blagosti lako skonča u nasilju, divljanju i neuidavnosti za drugoga – upravo kako će Jakov u nastavku i opisivati mudrost odozdo, odnosno lažnu mudrost.

2.2. Lažna mudrost, mudrost odozdo (rr. 14-16)

Nakon što je iznio konkretne kriterije za posjedovanje mudrosti, Jakov nastavlja s detaljnijom distinkcijom lažne i prave mudrosti. *Per via negationis* naznačuje što to mudrost nije: »ako u svome srcu³⁶ imate gorku zavist i suparništvo« (εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν). Ponovno započinje svoj govor³⁷ pogodbenom rečenicom³⁸, koju sada izriče u drugom licu množine (ἔχετε), a ne u trećem jednine (δείξάτω), kao u prethodnom retku.³⁹ Imenica ζῆλος semantički je neutralna: može označavati »revnost, gorljivost« (usp. Iv 2,17; 2 Kor 9,2), ali i »zavist, ljubomoru, bijes« (usp. Dj 13,45; Rim 13,13; Heb 10,27). Budući da ovdje dolazi s negativnim pridjevom »gorak« (πικρὸν), jasno je njezino značenje negativno – »gorka zavist«. Dakle, ne samo da je riječ o zavisti, koja se u starini smatrala jednom od najgorih mana, nego još k tomu o gorkoj zavisti.

Zajedno s njom, u paru, dolazi izraz ἐριθεία, čije značenje nije sasvim jasno, no ipak se može reći da u prvom redu znači »suparništvo, spletkarenje, sebičnost« (usp. 1 Kor 12,20; Fil 1,17).⁴⁰ Neki autori i prijevodi,⁴¹ pak, prevode ἐριθεία sa »svadljivost«, povezujući je – smatramo prilično netočno – s ἔρις, čije

³⁶ Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, 158, s pravom primjećuje da prezent ἔχετε »diagnostiziert Herzfehler, nicht gelegentliche Rhythmusstörungen«.

³⁷ Veznik δὲ, ponovno označuje svojevrstu pauzu, odnosno naznačuje da slijedi nešto novo: između ostalog kontrast između πρᾶϋτητι σοφίας (3,13) i ζῆλον πικρὸν (3,14).

³⁸ Usp. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 303: »James uses a conditional sentence in 3:14, but it is abnormal in form since the second half (the apodosis) does not draw an inference. Nonetheless, James's point is clear.«

³⁹ Premda je riječ o pogodbi (*ako imate*), ipak zabrana koja slijedi u apodozi vrijedi neovisno ispunila se pogodba ili ne: nikada se ne treba hvastati i lagati protiv istine.

⁴⁰ Usp. »ἐριθεία« u: Carlo RUSCONI, *Vocabolario del greco del Nuovo Testamento*, 143.

⁴¹ Među kojima i Duda-Fučak prijevod. Usp. R.V.G. TASKER, *Jakovljeva*, Novi Sad, 1986., 74: »Posljednja riječ, *eritheia*, postala je u Tyndaleovu prijevodu, pod utjecajem latinske Vulgate, »prepiranje«. To je, pak, utjecalo na mnoge kasnije engleske prevodioce. No kao što kaže Hort, riječ označuje »položaj vođe neke grupe koji se nametnuo zbog svojeg ponosa; ona djelomično odražava ambiciju, a djelomično suparništvo, nadmetanje«.

je značenje ponajprije »svađa«, odnosno »prepirka«.⁴² U Novom zavjetu imenicom ἐριθεία koriste se jedino Pavao i Jakov i upravo Pavlova uporaba u popisu/katalogu mana jasno upućuje da te dvije imenice ne označuju iste stvarnosti: »neprijateljstva, svađa, ljubomora, srdžba, spletkarenja, razdori, strančarenja«: Gal 5,20: ἔχθραι, ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθείαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις; 2 Kor 12,20 »svađa, zavist, srdžbe, spletkarenja« (ἔρις, ζῆλος, θυμοί, ἐριθείαι).⁴³

Ukoliko, dakle, članovi zajednice u sebi, u svojim srcima, imaju gorcu zavist i suparništvo,⁴⁴ »ne smiju se [time] hvastati i lagati protiv istine« (μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας). Imperativi prezenta κατακαυχᾶσθε⁴⁵ i ψεύδεσθε⁴⁶ odražavaju zabranu nastavka trenutnog stanja: gorca zavist i suparništvo nisu nešto čime bi se trebalo hvaliti, još manje hvastati. Naprotiv, za Jakova hvastati se znači nemati mudrost koja odozgor dolazi, odnosno lagati protiv istine.⁴⁷ Osobe koje se hvastaju, odnosno oholo razmeću i hvalisaju mudročću, i još k tome u srcu imaju gorcu zavist i suparništvo, lažu protiv istine: istina je, kao što smo vidjeli, da mudrost ide s blagoščću, a ne s uznositoščću. Drugim riječima, »oni koji se hvastaju mudročću nisu od Boga, jer njihovi životi ne odražavaju poniznost«⁴⁸, oni su oholi, a oholost je plod ljudske mudrosti koja je suprotnost mudrosti koja dolazi od Boga.

»Ova mudrost« (αὐτή ἡ σοφία), odnosno gorca zavist i suparništvo u srcima, hvastanje i laganje protiv istine – izričit je Jakov – »nije ona koja

⁴² Usp. Friedrich BÜCHEL, »ἐριθεία«, u: *ThWNT*, II, 657-658; Heinz GIESEN, »ἐριθεία«, u: *EWNT*, II, 130-131. Svadljivost jest jedna od glavnih posljedica suparništva/spletkarenja, no ona je kudikamo uži pojam od suparništva.

⁴³ Usp. Martin DIBELIUS, *James*, 210., koji kao potvrdu navodi i druge Pavlove poslanice, kao i one Ignacija Antiohijskoga. Također usp. Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, 158: »Das Wort bleibt hier mehrdeutig; ich übersetze *Eigennutz*, aber *Streitsucht* (in falscher Ableitung von ἔρις), *Geltungsdrang* (jedoch kaum zwecks Gruppenbildung) bleibt möglich«.

⁴⁴ Usp. Cleon L. ROGERS – Cleon L. ROGERS II, *The New Linguistic and Exegetical Key to Greek New Testament*, Grand Rapids, 1998., 560., koji izraz ἐριθεία prevode sa »strančarska ambicija, strančarsko rivalstvo«.

⁴⁵ Taj se glagol pojavljuje svega tri puta u Starom zavjetu (usp. Jr 27,50; 11,38; Zah 10,12) i četiri puta u Novom zavjetu (usp. Rim 11,28 [2x]; Jak 2,13; 3,14).

⁴⁶ Neki su rukopisi, poput Sinaiticusa, smatrali tautologijom »lagati protiv istine« te su rastavili ta dva glagola: ne hvastajte se protiv istine i ne lažite.

⁴⁷ Iz činjenice da istina dolazi s članom, Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 258., zaključuje sljedeće: »Jakov misli na konkretnu istinu o kojoj je u 1,18 rekao da je Otac svjetlila porodio krštenike riječju *Istine* te u 1,21 pozvao naslovnike da sa svom krotkoščću prime *usadenu riječ* koja ima moć spašavati. Zato bi se u 3,14 istina mogla prevesti i velikim slovom.« Također u usp. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 305: »James uses this term two other times, and both of them are broad enough to think more in terms of the truth of the gospel (1:18; 5:19).«

⁴⁸ Ralph P. MARTIN, *James*, 131.

odozgo silazi (οὐκ ἔστιν ... ἄνωθεν κατερχομένη – perifrastična konjugacija), nego [je ona] zemaljska, neduhovna i demonska« (ἀλλὰ ἐπίγειος, ψυχική, δαμονιώδης), r. 15. Istinska mudrost jest *odozgo silazeća*, jer joj je izvor Bog, jedini je on daruje (usp. Jak 1,5).⁴⁹ Prilog »odozgo« (ἄνωθεν) može imati općenito značenje, odnosno opisivati nešto što je iznad nečega drugog (Mt 27,51: »odozgo dodolje«, ἀπ' ἄνωθεν ἕως κάτω), vremensko (Lk 1,3: »od početka« ἄνωθεν; vidjeti i Dj 26,5) ili pak može značiti »ponovno/nanovo« (usp. Iv 3,3,7; Gal 4,9). Budući da ga Jakov svaki put (1,17; 3,15.17) koristi pri opisu nebeskoga, odnosno Božjeg svijeta, jasno je da *odozgo* znači »s neba, od Boga«, sukladno onodobnoj slici svijeta.

Za razliku od mudrosti *odozgo*, ona mudrost, koja zapravo i nije mudrost,⁵⁰ mogla bi se nazvati mudrost *odozdo*, jer je zemaljska, neduhovna i demonska. Jakov mudrost *odozdo* opisuje *a crescendo*⁵¹ s tri pridjeva koji se međusobno isprepliću: zemaljska (ἐπίγειος), neduhovna (ψυχική) i demonska (δαμονιώδης). Značenje prvog i zadnjeg pridjeva ne stvara većih problema, za razliku od drugoga koji je u mnogome neobičan. Naime, izraz ἐπίγειος, »zemaljski, zemljani« sam je po sebi neutralan (usp. Iv 3,12; 1 Kor 15,40; 2 Kor 5,1), no može imati i negativno značenje (usp. Fil 2,10; 3,19). Budući da ga Jakov rabi u kontrastu s *odozgo* (s mudročću koja odozgo silazi), jasne su njegove negativne konotacije. Još je jasniji pridjev δαμονιώδης, »demoniski, đavolski«, koji, premda je *hapax legomenon* u Novom zavjetu, neosporno ima sasvim negativno značenje. Sasvim je drukčije s pridjevom ψυχικός.⁵² On se izvodi od imenice ψυχή, koja

⁴⁹ Da se prava mudrost nalazi na nebu, kod Boga, na više mjesta potvrđuje Stari zavjet (usp. Job 28,20-23; Ps 51,8; Izr 2,6; Mudr 7,15-21; 9,13-18; Jr 9,11 itd.).

⁵⁰ Douglas J. MOO, *The Letter of James. An Introduction and Commentary*, Leicester – Grand Rapids, ²1993, 172., je naziva »phantom wisdom«, a Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, 172., »Pseudoweisheit«.

⁵¹ Usp. Martin DIBELIUS, *James*, 210. Slično smatraju i Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 306; Timothy L. JOHNSON, *The Letter of James*, 272. i Wiard POPKES, *Der Brief des Jakobus*, Leipzig, ²2001., 249.

⁵² O problematici prijevoda tog izraza vidi u: William BARCLAY, *The Letters of James and Peter*, Edinburgh, 1973., 109., Autor kaže sljedeće (što dobrim dijelom vrijedi i za nas, odnosno za prijevod na hrvatski jezik): »The word which James uses is difficult to translate. The word is *psuchikos*, which comes from the word *psuchē*. The ancients divided man into three parts – body, soul and spirit. The body (*sōma*) is our physical flesh and blood and constitution; the soul (*psuchē*) is the physical life which we share with the beasts; it is no more than animal life; the spirit (*pneuma*) is that which man alone possesses, that which differentiates him from the beasts, that which makes him a rational creature and kin to God. This is a little confusion for us, because we are in the habit of using the word *soul* in the same sense as the ancient people used the word *spirit*, whereas to them the word *soul* meant the physical life which is not peculiar to man, but which is shared by all the animal creation which has life.«

označava »dah, životnu snagu, život, dušu«, ali i »nutrinu, osobu, živo biće« itd. Stoga bi osnovno značenje pridjeva ψυχικός bilo »onaj koji pripada duši ili životu; duševan, duhovan«⁵³, no on je u Novom zavjetu u svim slučajevima uporabljen kao svojevrsni (ili istinski) kontrast duhovnome, odnosno duševnome (usp. 1 Kor 2,14; 15,44.46; Jd 1,19). Moguće je da se u pozadini tog Jakovljeva izričaja nalazi gnostičko učenje, kako smatraju, između ostalih, Martin Dibelius i Christoph Burchard,⁵⁴ no ipak se čini da je njegova uporaba zapravo sasvim na liniji navedenih mjesta kod Pavla i Jude. Stoga, zajedno s relevantnim bibličarima,⁵⁵ uvažavajući kontekst koji nepobitno govori o negativnom značenju toga izričaja, ψυχικός prevodimo s »neduhovna«, odnosno ona koju čovjek stvara iz sebe i za sebe, iz svojeg duha i snagom svoje umnosti, zbog svojih prizemnih interesa i ne uvažavajući Božju mudrost.⁵⁶

Svoj osvrt na lažnu mudrost, mudrost *odozdo*, Jakov poentira tvrdnjom: »Uistinu, gdje su zavist i suparništvo, ondje je nered i svaka zla praksa« (r. 16: ὅπου γὰρ ζήλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα). Bez dodatnih objašnjenja, Jakov jasno daje do znanja da takva ne-mudrost, koja je potaknuta zavišću i suparništvom (Jak 3,14), neminovno dovodi do zla, i to dvostrukoga zla: nereda (ἀκαταστασία) i svake zle prakse (πᾶν φαῦλον πρᾶγμα). Osnovno značenje imenice ἀκαταστασία jest »nered«, no može označavati i »nemir, nesklad«, čak i »pobunu«, odnosno »nasilje« (usp. Lk 21,9; 1 Kor 14,33; 2 Kor 6,5).⁵⁷ Lažna mudrost ne samo da ne donosi mir (usp. Jak 3,17) nego nužno sa sobom donosi nered: ne samo nutarnji nego nered u zajednici, među članovima iste zajednice, štoviše među braćom, o čemu će Jakov govoriti i u 4,1: »Od kuda dolaze ratovi i borbe među vama?« I ne samo nered nego i πᾶν φαῦλον πρᾶγμα, doslovno »svako zlo/loše djelo«. Zajedno s nekoliko

⁵³ Usp. »ψυχικός« u: Stjepan SENC (ur.), *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1910., 1016. Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 258., smatra da se tim pridjevom »redovno opisuje ljudska mentalna aktivnost, ako je oprečna tjelesnoj«.

⁵⁴ Usp. Martin DIBELIUS, *James*, 210; Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, 159-160.

⁵⁵ Kao što su: Christoph BAUCHARD, *Der Jakobusbrief*, 159-160; Timothy L. JOHNSON, *The Letter of James*, 334; Ralph P. MARTIN, *James*, 131; Dan G. McCARTNEY, *James*, 200-201; Sophie LAWS, *A Commentary on the Epistle of James*, 163; Franz SCHNIDER, *Der Jakobusbrief*, 93. Također usp. Birger A. PEARSON, *The Pneumatikos-Psychikos Terminology*, Missoula, 1973., 13-14.

⁵⁶ Usp. Eduard SCHWEIZER, »ψυχικός«, u: *ThWNT*, IX, 664. Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, 171-172: »Die Begriffe *irdisch, psychisch, dämonisch* erhalten ihren Sinn deutlich genügend aus dem Zusammenhang: ἐπίγειος versteht sich von selbst aus dem Gegensatz zur Weisheit, die die Gabe des Himmels ist (ἀνωθεν κατερχομένη); ψυχική aus dem Bezug zu καρδία (= Gesinnung); δαμονιώδης aus jenem zu ψεύδεται κατὰ τῆς ἀληθείας, denn das Lügen entspricht Dämonenart (vgl. Joh 8, 46).«

⁵⁷ Pridjevski oblik te imenice (ἀκατάστατος) nalazi se u Jak 1,8; 3,8, gdje Jakov govori o nestalnim, kolebljivim osobama i jeziku kao nemirnom zlu.

autora odlučili smo ostati vjerniji izvorniku i πᾶν φαῦλον πράγμα prevesti sa »svaku zlu praksu/djelovanje«, jer želimo naglasiti upravo zlu praksu: ne, dakle, pojedinačna zla djela niti njihov zbir, nego zlu praksu ljudi koji slijede zemaljsku, neduhovnu i demonsku mudrost.⁵⁸ Ukratko, posljedice lažne mudrosti u potpunoj suprotnosti su s kriterijima prave mudrosti (Jak 3,13) i s njezinim karakteristikama, koje Jakov u nastavku donosi u r. 17.

2.3. Prava mudrost, mudrost odozgo (r. 17)

Nakon što je pojasnio što to nije mudrost odozgo (ἢ δὲ ἄνωθεν σοφία),⁵⁹ Jakov sada – preko sedam svojstava⁶⁰ – govori što, odnosno kakva ona jest. Moguće je zamijetiti određeni paralelizam u opisu mudrosti odozdo i odozgo. Naime, i mudrost odozdo opisana je pomoću sedam (2+3+2) svojstava: potječe iz gorke zavisti i suparništva, ona je zemaljska, neduhovna i demonska te rađa neredom i svakom zlom praksom.

Mudrost odozgor »je, pak, ponajprije čista« (πρωτον μὲν ἀγνή ἐστιν)⁶¹. Mudrost koja dolazi od Boga jest, ponajprije⁶², čista: onakva kakav je njezin izvor (usp. Ps 12,6; 19,8). U grčkom Septuaginte pridjev ἀγνός odnosi se u prvom redu na kulturnu sferu, na čistoću žrtve, odnosno žrtvovatelja/molitelja, ali i na moralnu čistoću vjernika (usp. Izr 21,8, Ps 12,7). Tim se izrazom opisuje i čistoća djevičanstva (usp. 2 Kor 11,2), svetih, nevinih, nedužnih osoba (usp. 2 Kor 7,1; 1 Tim 5,22; Tit 2,5) ili pak čistoća Isusa i onih koji su u zajedništvu s njim (usp. 1 Iv 3,3). Ukratko, za Jakova biti čist znači ne biti okaljani (usp. Jak 1,27) ili nepravedan (usp. Jak 3,6), nego biti oslobođen moralnih i duhovnih nedostataka, biti bez kolebanja i dvoumljenja (usp. Jak 1,7-9; 4,8).

⁵⁸ Nije uporabljen izraz ἔργον, nego πράγμα. Usp. Ralph P. MARTIN, *James*, 132: »all manner of evil practice«; Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 309: »wickedness of every kind« i »every kind of foul deed«. Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, 172., smatra da taj izričaj »hat eigentlich nur den Sinn von *et cetera* im peiorativen Sinn«.

⁵⁹ Ponovno (usp. 1,5; 3,14) veznik δέ ima istu ulogu: pauza i najava nečega novoga, drukčijega i kontrastnoga, što dodatno potvrđuje našu strukturalnu podjelu te literarne cjeline.

⁶⁰ Postoji i određena sličnost između Jakovljeva opisa mudrosti odozgo i Pavlove liste plodova Duha u Gal 5,22-23. O sličnosti Duha kod Pavla i mudrosti kod Jakova vidi u: James A. KIRK, *The Meaning of Wisdom in James: Examination of a Hypothesis*, u: *New Testament Studies*, 16 (1970.) 24-38.

⁶¹ Veznik μὲν ne korespondira vezniku δὲ s početka retka. Usp. BDB, §447, 2.3

⁶² Značenje priloga πρωτον nije sasvim jasno, jer on može označavati: »prvo u nizu koji slijedi, prvo po važnosti, prvo po logici, prvo po teološkom poimanju«. Smatramo da ne bi trebalo isključivati nijedno od navedenih značenja, jer su ona komplementarna i dobro se uklapaju u kontekst. Također usp. James B. ADAMSON, *The Epistle of James*, Grand Rapids, 1993., 154., koji smatra da se u tom prvom svojstvu nalazi ključ za sve Jakovljeve kvalitete mudrosti odozgo.

Takva je mudrost »zatim mirotvorna« (ἔπειτα εἰρηυική). Pridjev εἰρηυικός u Novom zavjetu nalazi se još samo u Heb 12,11, a izveden je od imenice εἰρήνη, koja označava mir. Budući da Jakov tim pridjevom opisuje mudrost koja dolazi odozgo (od Boga), onda se njegovo značenje ne može reducirati samo na nedostatak nemira niti samo na vjernički odnos prema Bogu, nego su njegove proporcije upravo biblijske: odgovarale bi onomu što se izražava hebrejskim izrazom *šalom*, posvemašnji sklad, mir u odnosu sa samim sobom, s drugima, s Bogom, na koncu sa svijetom. Osoba koja posjeduje mudrost jest miroljubiva i nadasve mirotvorna, ona tvori/stvara mir: za razliku od gorke zavisti i suparništva koje tvore nered, kaos i svaku drugu zlu praksu u zajednici, mirotvorne osobe koriste se svim svojim sposobnostima i darovima, uključujući i dar jezika (usp. Jak 3,1-12) da postignu mir sa sobom, Bogom, drugima i svijetom. Za Jakova je mirotvorstvo srce kršćanskog života (Jak 1,19-27), ponašanja prema drugima (2,1-12), korištenja jezika (3,1-12), života u zajednici (4,1-2), odnosa bogatih prema siromašnima i uopće drugima (4,13 – 5,6) te brige vjernika jednih za druge (5,13-20).⁶³

Istinska je mudrost, nadalje, »blagonaklona« (ἐπιευικής). Ukoliko se taj pridjev odnosi na osobe, on označuje njihovu popustljivost, blagost, obazrivost, uviđavnost. William Barclay smatra da je to najteže prevodljiva riječ od svih grčkih riječi u Novom zavjetu te pojašnjava da osoba koja je ἐπιευικής »zna kada je zapravo pogrešno striktno primijeniti slovo zakona ... koja zna zaboraviti, i onda kada joj sama pravednost daje potpuno pravo da osudi ... koja se uvijek podsjeća da na svijetu postoje važnije stvari od propisa i pravila«⁶⁴. Dakle, ἐπιευικής znači ići iznad zakona (usp. Mudr 12,18; Dn 3,4; Dj 24,4) i biti blagonaklon i onda kada se ima pravo na pravednu zadovoljštinu (usp. Jak 2,13: »milosrđe trijumfira nad sudom«), biti milosrdan, a ne samo pravedan.⁶⁵

Veoma bliska toj osobini jest sljedeća: mudrost odozgo je »voljna uvjeriti se« (εὐπειθής).⁶⁶ Premda je taj pridjev *hapax legomenon*, jasno je da se sastoji od priloga εὖ = dobro i glagola πείθω = koji ponajprije znači »uvjeriti, nagovarati,

⁶³ Usp. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 313.

⁶⁴ William BARCLAY, *The Letters of James and Peter*, 112.

⁶⁵ Pojmu ἐπιείκεια, koji označava »blagonaklonost, obazrivost«, a od koje se izvodi pridjev ἐπιευικής, semantički je veoma blizak pojam *epikeia* (lat. clementia), što znači »blagost, milostivost«, koji prema Platonu označava djelomično odricanje od vlastitih interesa i prava, usklađivanje u trgovini i poslušnost duše razumu, dok ga Aristotel u području prava definira kao ispravljanje zakona u točkama koje mu nedostaju da bi bio univerzalan. Za stoike on označava blagost u primjeni pravednosti. Usp. <https://www.filozofija.org/trjecnik-filozofskih-pojmova/#E> [pristupljeno 18. studenoga 2020.]

⁶⁶ Usp. Sophie LAWS, *A Commentary on the Epistle of James*, 163.

pridobiti«. Riječ je, dakle, o osobi koja »zna saslušati i prihvatiti razloge«⁶⁷, koja se da na dobro nagovoriti, odnosno uvjeriti, stoga pridjev εὐπειθής prevodimo s »na dobro nagovorljiva«⁶⁸.

Mudrost odozgo je, zatim, »puna milosrđa i dobrih plodova« (μεστή ἐλέους καὶ καρπῶν ἀγαθῶν). Jakov sada kombinira dva atributa da bi opisao jednu osobinu: dva su atributa zapravo komplementarna i sasvim u skladu s onim što je Jakov dotad naglašavao. Naime, mudrost odozgo ne samo da u sebi ima milosrđa nego je ona upravo puna (μεστή) milosrđa, i to milosrđa koje se očituje, pokazuje i dokazuje, dobrim plodovima. Opet Jakov naglašava važnost djelâ, odnosno praktičnog milosrđa: nije dovoljno, odnosno ničemu ne koristi, osobama u oskudici reći: »Idite u miru, grijte se i nasitite!« (Jak 2,16), nego se treba aktivno »zauzimati (ἐπισκέπτεσθαι, doslovno: »pohađati s košarom punom darova«⁶⁹) za udovice i sirote u njihovim nevoljama« (Jak 1,27).⁷⁰

Za razliku od grčkog poimanja milosrđa koje se očituje u pokazivanju samilosti prema onomu koji nepravedno pati, Jakovljevo, odnosno kršćansko milosrđe očituje se u samilosti prema onomu koji pati, sve da je patnja posljedica njegove osobne krivice, i to samilosti koja se ne zadržava samo na emocijama, nego se pokazuje praktičnom pomoći.⁷¹ Zajedništvo obilja milosrđa i dobrih djela jest zapravo osnovna odlika Isusove zapovijedi: »ljubi svoga bližnjega kao samoga sebe«.⁷²

Opis mudrosti odozgo Jakov završava dvama pridjevima koja počinju s negacijom *a* (*alfa privativum*) i završavaju se na κριτος,⁷³ odnosno s »nekoledbli-

⁶⁷ Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 158.

⁶⁸ Slično prevode, između ostalih, i: William BARCLAY, *The Letters of James and Peter*, 113, (easy to persuade); Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 314, (willing to yield, compliant, persuadable, conciliatory, willingly conforming) i Stefan WENGER, *Der wesenhaft gute Kyrios*, 169 (bereit-willig, entgegenkommend).

⁶⁹ Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 153.

⁷⁰ Također usp. Jak 2,2-4; 14-17; 5,1-6.

⁷¹ Usp. William BARCLAY, *The Letters of James and Peter*, 113: »We can never say that we have truly pitied anyone until we have helped him.»

⁷² Usp. Stefan WENGER, *Der wesenhaft gute Kyrios*, 169: »μεστή ἐλέους meint in einem umfassenden Sinn gelebte (nicht auf Mitchristen beschränkte) Nächstenliebe (vgl. Im Jak z.B. 1,27; 2,1.6a.25; 4,17), im Jak näherhin tätiges Erbarmen gegenüber Sündern und Notleidenden«.

⁷³ Redaktor poslanice dobar je poznavatelj grčkog jezika koji mu je, po svemu sudeći, materinski jezik te je veoma vješt stilist. Ne iznenađuje stoga da pojedini autori u njegovu opisu mudrosti odozgo vide uspješne primjere aliteracije i homeoptotona (povezivanje riječi s istim gramatičkim nastavkom): četiri riječi koje slijede nakon ἀγνή počinju s ε (ἐπειτα, εἰρηνική, ἐπιεικής, εὐπειθής), od kojih posljednja dva završavaju na ης. Nadalje, niz se završava pridjevima koji počinju s α i završavaju s ritmičkim krajem κριτος (ἀδιάκριτος, ἀνυπόκριτος). Detaljnije o aliteracijama i homeoptotonima (homoioteleu-

va« (ἀδιάκριτος) i »nehinjena« (ἀνυπόκριτος). Pridjev ἀδιάκριτος, i on *hapax legomenon* u Novom zavjetu, prevodi se na razne načine: »nepristran, nepodijeljen, nepokolebljiv, nediskriminirajući, bez variranja« itd.⁷⁴ Smatramo, zajedno sa Sophie Laws i Matom Zovkićem, da bi se značenje tog pridjeva trebalo tražiti u njegovu podrijetlu (korijenu) i kontekstu u kojem se nalazi.⁷⁵ Naime, pridjev ἀδιάκριτος sastavljen je od *alfae privativum* (α) i glagola διακρίνω, koji u medijalnom obliku (i aoristu pasivnom) znači s«umnjati, dvoumiti, kolebati se, oklijevati« i Jakov ga koristi u 1,6; 2,4 u smislu kolebanja. Dakle, ako διακρινόμενος (medijalni particip prezenta) u Jak 1,6 označava onoga koji se koleba, kolebljivca, onda je ἀδιάκριτος onaj koji se ne koleba, odnosno nekolebljiv. Mudrost odozgo, za razliku od kolebljivca, »nije slična uzburkanom i gonjenom morskom valovlju« (usp. Jak 1,6), nego je nekolebljiva, odnosno sigurna jer joj sigurnost dolazi odozgo.⁷⁶

Takva je mudrost, na koncu, i »nehinjena« (ἀνυπόκριτος). U Novom zavjetu terminom ἀνυπόκριτος se opisuju ljubav (usp. Rim 12,9; 2 Kor 6,6 i 1 Pt 1,22) i vjera (1 Tim 1,5; 2 Tim 1,5), no također svojstvo farizeja, pismoznanaca i drugih kojima je hinjenje, odnosno licemjerstvo postalo *modus vivendi*, osobito religioznog života. Jakov, poput Isusa, naglašava važnost iskrenosti: mudrost odozgo jest nehinjena, ne izdaje se za ono što nije, nije, kako ističe Christoph Burchard, našminkana i teatralna, nego je iskrena i nepristrana poput onoga od kojega dolazi (usp. Jak 1,5).⁷⁷

2.4. Posljedice prave mudrosti: pravednost i mir (r. 18)

Govor o mudrosti Jakov završava zaključnom tvrdnjom⁷⁸ o posljedicama mudrosti odozgo: »plod se, pak, pravednosti u miru sije onima koji tvore mir«

tonima) vidi u: Ralph P. MARTIN, *James*, 133 i Stefan WENGER, *Der wesenhaft gute Kyrios*, 169.

⁷⁴ Usp. npr. William BARCLAY, *The Letters of James and Peter*, 111, (*undivided*); Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, 162, (*ohne zu schwanken, ohne zu diskriminieren*); Ralph P. MARTIN, *James*, 134., (*impartial*); James H. ROPES, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle of St. James*, 250., (*unweaving*).

⁷⁵ Usp. Sophie LAWS, *A Commentary on the Epistle of James*, 164; Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 153, 259.

⁷⁶ Usp. Friedrich BÜCHSEL, »ἀδιάκριτος«, *ThWNT*, III, 952: »Im Neuen Testament erscheint ἀδιάκριτος nur Jk 3, 17 als Prädikat der Weisheit von oben neben ἀνυπόκριτος, am besten: *ohne Zweifeln und Heucheln*. Eine passive Bedeutung ist nicht anzunehmen, auch nicht die: ohne Geteiltheit, also: unbeirrt, im Sinne der Forderung von 3, 9ff. Auch die Bedeutungen: unparteiisch, und: einfältig, passen nicht.«

⁷⁷ Usp. Christoph BURCHARD, *Der Jakobusbrief*, 163.

⁷⁸ Usp. Franz MUßNER, *Der Jakobusbrief*, 174., koji 18. redak naziva »stark Schlußmotiv«.

(καρπὸς δὲ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιούσιν εἰρήνην). Veznik δὲ nema u potpunosti adverzativno značenje, no ipak odvaja zaključnu tvrdnju od ostatka teksta i pravi pauzu koja označuje da slijedi nešto novo.⁷⁹ Sintagma καρπὸς δικαιοσύνης donekle je problematična. Naime, ona označava »plod pravednosti« i prilično je česta u grčkom Septuaginte (usp. Iz 32,16-18; Am 6,12; Izr 11,30) kao i u Novom zavjetu (usp. 2 Kor 9,10; Fil 1,11), no pitanje je o kakvom je genitivu riječ: podrijetla (plod koji se sastoji od pravednosti, koji je rezultat pravednosti) ili epeksegetske (plod koji je sama pravednost). Zajedno s nekoliko autora⁸⁰ smatramo da je ovdje riječ o genitivu podrijetla: plod je rezultat/nagrada koju pravednost donosi.

Takav plod/nagrada se »u miru sije« (ἐν εἰρήνῃ σπείρεται). Dativ »u miru« (ἐν εἰρήνῃ) može se razumjeti instrumentalno ili prostorno, pri čemu je prva opcija daleko izglednija: *pomoću* mira.⁸¹ Budući da je u grčkoj formulaciji riječ o pasivnom obliku (σπείρεται indikativ prezenta pasivnog), moguće je shvaćanje da je Bog onaj koji sije (teološki pasiv), no nikako se ne bi smjela isključiti čovjekova uloga. Naime, čitav Jakovljevi kontekst govori o praktičnoj mudrosti, a ne nekoj pasivnoj ili teoretskoj, te ni mir nije nekakav »verbalni i neplodni pacifizam«, nego »ostvarenje dubokih ljudskih potreba u mreži pozitivnih i plodnih odnosa«, mir koji je uvijek utemeljen na pravednosti, na pravednim međuljudskim odnosima.⁸²

I zadnja Jakovljeva sintagma ostavlja određene dvojbe: je li riječ se o dativu *auctoris* ili *commodi*? Naime, ukoliko se dativ (τοῖς ποιούσιν εἰρήνην) shvati kao dativ *auctoris*, onda je njegovo značenje »od onih koji tvore mir«, ukoliko je, pak, dativ *commodi*, onda je »onima koji tvore mir«. Druga se opcija čini vjerojatnijom, jer se bolje uklapa u kontekst Jakovljeve poslanice i cijelog Novog zavjeta, gdje je dativ *commodi* često zastupljen⁸³: plod pravednosti, tj. mudrost je nagrada mirotvorcima, onima koji tvore mir (usp. Jak 3,17).⁸⁴

⁷⁹ Suprotno smatraju Martin DIBELIUS, *James*, 214; Ralph P. MARTIN, *James*, 135 i Franz MÜßNER, *Der Jakobusbrief*, 175.

⁸⁰ Za epeksegetske genitiv plediraju, npr. Scot McKNIGHT, *The Letter of James*, 317 i Sophie LAWS, *A Commentary on the Epistle of James*, 165-166.

⁸¹ Usp. Mato ZOVKIĆ, *Jakovljeva poslanica u Bibliji i Crkvi*, 259.

⁸² Usp. Rinaldo FABRIS, *Lettera di Giacomo. Introduzione, versione, commento*, Bologna 2004., 263.

⁸³ Usp. *BDB*, §188.1

⁸⁴ Usp. Sophie LAWS, *A Commentary on the Epistle of James*, 166: »The promise of the fruit of righteousness will then be a coherent and satisfactory conclusion to this section, because it is implicitly a promise of the true wisdom from above.« Također usp. Otto KNOCH, *Lettera di Giacomo*, Roma, 1966., 77.

Zaključak

U cijeloj antici mudrost je uzvišena, ali i višeznačna riječ. Ona ne samo da u različitim kulturama i religijama označava različite stvarnosti nego ima mnogostruke razine i raznoliko, ponekad i oprečno poimanje. Pisac Jakovljeve poslanice, itekako svjestan važnosti mudrosti, no i njezine ambivalentnosti, posvećuje joj, barem na dva mjesta (Jak 1,5; 3,13-18), posebnu pozornost, ostajući vjeran židovsko-kršćanskoj tradiciji, no donoseći i osobno razumijevanje mudrosti.

Već u uvodnom dijelu poslanice (Jak 1,5-8) Jakov ističe da mudrost nije nešto samo po sebi prisutno, nego ju je potrebno iskati od darovatelja, posjednika mudrosti: Boga. On će je dati, i to dati onako kako ljudi rijetko ili nikada ne daruju, velikodušno i bez prigovaranja, no samo onima koji ga to zatraže, koji mu se obrate s pouzdanjem/vjerom i bez ikakva kolebanja (usp. Jak 1,6-7). Takva, Bogom darujuća mudrost, koja vodi k savršenosti, mora biti »na djelu savršena«, odnosno mora se pokazati postojanom u kušnjama. Mudrost je Božji dar i kao takav ne može ga se zakopati, nego mora biti odjelotvoren, u praksi pokazan.

Na važnost djelâ mudrosti Jakov se ponovno, sada znatno detaljnije, vraća u 3,13-18, što je svojevrsni teološki traktat o mudrosti: onaj koji je mudar i razborit – bilo koji član zajednice, a ne samo učitelj – mora pokazati »svoja djela dobrim vladanjem u blagoj mudrosti« (Jak 3,13), jer su, u konačnici, djela/praksa kriterij prosuđivanja nečije mudrosti. Svjestan da u svakodnevnom životu zajednice kojoj piše nedostaje upravo djelâ koja bi bila plod istinske mudrosti, Jakov »na široko« objašnjava što to nije mudrost, a takvom se predstavlja, a što jest, odnosno kakva jest istinska mudrost. Mudrost nije istinska, odnosno odozgo, ukoliko je motivirana gorkom zavišću i suparništvom, rađa neredom i svakom zlom praksom; takva (ne)mudrost nije od Boga *silazeća*,⁸⁵ nego je zemaljska, neduhovna i demonska, ona je, jednostavno, mudrost odozdo.

Za razliku od mudrosti odozdo, mudrost odozgo je čista, odnosno neokaljana (Jak 1,27) i pravedna (Jak 3,6), bez moralnih i duhovnih nedostataka; mirotvorna, tj. miroljubiva prema sebi, drugima, svijetu, Bogu; blagonaklona, čak i onda kada ima pravo na pravednu zadovoljštinu (pre)sudom; voljna je uvjeriti se, odnosno na dobro je lako nagovorljiva. Takva mudrost je puna milosrđa i dobrih djela, tj. praktičnog milosrđa, milosrđa koje se ne zadržava samo na emocijama, nego se pokazuje praktičnom pomoći. Ona je, na koncu,

⁸⁵ Moguće je da izrazom *odozgo*, odnosno od Boga *silazeća*, Jakov aludira na Isusa, koji je s neba sišao, no čini se ipak vjerojatnijim da se, u duhu židovske i kršćanske tradicije, indirektno referira na Toru, odnosno Duha.

nekolebljiva, što znači da ne oklijeva i ne dvoumi se, niti je hinjena, odnosno licemjerstvo nije njezin *modus vivendi*. Posljedice takve mudrosti su pravednost i mir i obrnuto: onima koji tvore mir, u miru se sije plod pravednosti, odnosno mudrost. Takvi znaju da Bog nikoga ne ljubi tako mnogo kao onoga koji živi s mudrošću (usp. Mudr 7,28)

Budući da živimo u vremenu u kojem su scijentistička jednostranost na području spoznaje, tehničko-eksploratorski odnos prema prirodi i čovjeku, ukratko trijumf principa moći nad principom mudrosti, doveli modernu civilizaciju gotovo na rub egzistiranja, a novija religijska stremljenja istisnula mudrost na sam rub vjerovanja, smatrajući je za vjeru nepotrebnom ili čak opasnom i nepravedno je izjednačavajući s količinom znanja, odnosno poznavanjem informacija, sve se više osjeća ne samo nedostatak nego upravo nužnost mudrosti: i u svijetu i u Crkvi. Iz vjerničke, odnosno kršćanske perspektive, sve je veća glad za mudrošću odozgo, onom od Boga *silazećoj* i Bogom *darujućoj*, onom koju se mora od Boga iskati i koja se u konkretnim djelima, djelima ljubavi mora očitovati – upravo za mudrošću o kojoj govori Jakovljeva poslanica.

Summary

WISDOM FROM ABOVE. JAMES'S UNDERSTANDING OF WISDOM (JAS 1:5;3:13-18)

Stipo KLJAJIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
stipokljajic@yahoo.com

The Epistle of James speaks about wisdom in two places, 1:5 and 3:13-18, whereby the second place is a kind of treatise on wisdom, although this whole New Testament book is embroidered with sapiential elements. By using primarily rhetoric and semantic analysis, the author focuses on those two places in James's epistle in order to cast light on James's understanding of wisdom, i.e., to try to discern what is wisdom for the writer of James's epistle, where does it come from, what it consists of, and what is its purpose. The first part discusses wisdom as a gift of God (Jas 1:5): wisdom is essentially related to temptations and faith, as discussed in the introductory part of the epistle (Jas 1:2-12), and one has to ask God for it with faith and without hesitation (1:5-8). Although this is not entirely evident, the relation between temptations, perseverance, and perfection in

faith (1:2-4), on the one hand, and seeking wisdom from God (1:5-8), on the other hand, is not only literal but also essential: as one has to persevere in temptations and striving towards perfection without hesitation and doubting, so it is with seeking wisdom from God, whereby seeking is constantly in the state of temptation, consisting of thinking that one has already achieved wisdom. Those who lack wisdom, i.e., everybody, have to seek it from God – the only source of true wisdom – who will give it to those who seek with confidence and without doubt, because God »gives generously to all without finding fault« (1:5). In the second part of the article, the author analyses James's treatise on wisdom (Jas 3:13-18), i.e., his subtle differentiation between wisdom from above and wisdom from below. Criteria of wisdom and a precise description of characteristics of true (from above) and fake (from below) wisdom clearly point to what wisdom is for James, what it consists of, and what is its purpose, i.e., why is it so important for the harmonious life of the Christian community, i.e., for righteousness and peace. In his analysis, the author is paying special attention to unusual and sometimes unclear linguistic expressions used in James's epistle to describe these two mutually opposed wisdoms – whereby wisdom from below is not a true but pseudo-wisdom – in order to cast light on James's discourse on wisdom, whose importance overshadows his work.

Keywords: *James's Epistle, wisdom from above, wisdom from below, criteria of wisdom, righteousness and peace.*